

VI. Výzkumná zpráva (struktura)

Výzkumná zpráva se skládá ze **tří hlavních částí**:

- 1. první** („Rozhovory s klienty“) obsahuje závěry z rozhovorů s klienty zařízení náhradní výchovné péče a je rozdělena do **pěti oblastí**:
  - **Životní situace** – obsahuje popis bytové, finanční a vzdělávací či profesní situace zkoumaných osob, spolu se způsobem trávení jejich volného času;
  - **Výchovná atmosféra** – popisuje realizaci předmětných, resp. výchovných cílů v různých výchovných zařízeních, dále popisuje kontakty s biologickou rodinou;
  - **Kontakty s okolím** – popisuje síť vztahů a zabývá se pro respondenty „významnými osobami“;
  - **Aspirace, cíle a jejich realizace** – popisuje proces osamostatňování pod zorným úhlem hodnot a norem, kterými se zkoumaní řídí, jejich edukačními plány a dosaženými výsledky, resp. úspěchy;
  - **Připravenost, příprava na osamostatnění** – kapitola se zaměřuje na přípravu na osamostatnění, na realizaci samotného procesu osamostatňování. Zaměřuje se také na obecný postoj zkoumaných osob k tomuto procesu a na to, co je podle zkoumaných osob v tomto procesu nejdůležitější, dále na to, jak zkoumané osoby tento pojem vnímají. Obsahuje rovněž rady a doporučení, které respondenti chtěli zformulovat pro jiné osoby nacházející se ve výše uvedeném procesu.

Každou oblast otevírají „**a) Obecná výzkumná zjištění**“. Ta představují jakousi krátkou syntézu zjištění v dané oblasti, což má za cíl čtenáři ulehčit vyhledávání nejdůležitějších informací. Po tomto krátkém vstupu následuje podrobnější „**b) Analýza získaných dat**“ a výzkumných zjištění. „**c) Závěry týkající se...**“ pak sledovanou oblast uzavírají.

2. druhá část („Rozhovory s vychovateli) obsahuje analýzy a závěry z rozhovorů s vychovateli (v Polsku opatrovníky osamostatňování). Je rozdělena do **třech podkapitol**:

- **Hodnocení způsobu fungování instituce v systému náhradní výchovné péče** (vychovatelé o institucích) – obsahuje znalost zákonů a předpisů, systému sociální péče a jejich přizpůsobení potřebám osob zodpovědným za chod těchto zařízení.
- **Co rozhoduje o nezdaru v procesu osamostatňování z pohledu vychovatelů** (vychovatelé o klientech) – kapitola obsahuje závěry z analýzy výpovědí na toto téma a vyčleňuje jednotlivé kategorie důvodů a činitelů nezdaru při osamostatňování.
- **Klíčové okamžiky** – obsahuje popis nejdůležitějších okamžiků v procesu osamostatňování a současně i činitelů, které mají vliv na úspěšnost tohoto procesu z pohledu vychovatelů.

3. třetí část výzkumné zprávy tvoří:

- „**Shrnutí, závěry z rozhovorů a doporučení**“ – obsahuje závěry z obou předchozích částí výzkumu porovnáním problému ze dvou perspektiv: z perspektivy klientů a perspektivy vychovatelů. Obsahuje rovněž doporučení pro instituce a osoby, které podporují proces osamostatňování klientů z institucí náhradní výchovné péče. Závěry jsou shrnuty ve formě postulátů – návrhů pro tvorbu programů či projektů osamostatňování a představují svým způsobem kauzální model.

1. Rozhovory s klienty (vybraný příklad)

1.1. Životní situace klientů

a) Obecná výzkumná zjištění

Česká republika a Polsko

Jde o velmi významnou kapitolu života klientů, neboť se v ní odráží celková kvalita života jedince v různých, velmi důležitých oblastech života (bydlení,

finance, zaměstnání i trávení volného času). Životní situace respondentů je často závislá na míře angažovanosti instituce, ve které byli klienti vychovávaní před a během procesu osamostatňování.

Většinou klientů se po odchodu z výchovného zařízení razantně změní život. Jejich životní úroveň se většinou zhorší. Musí začít samostatně hospodařit, a to často s velmi omezenými finančními prostředky. Nastává střet s mnohdy tvrdou realitou. Klienti náhle zjistí, že nedosáhnou na standard, na který byli po dobu pobytu v zařízení zvyklí.

Po odchodu ze zařízení začnou klienti rozhodovat sami za sebe, a to nejen o svých financích, ale o bydlení, zaměstnání a také o trávení volného času. Rozhodování v těchto oblastech nebývá pro klienty výchovných zařízení jednoduchou záležitostí. Nejsou dostatečně připraveni podobná rozhodnutí přijímat, neboť většina oblastí života klientů byla během jejich pobytu ve výchovném zařízení zajišťována samotným zařízením a organizována a kontrolována vychovateli (to se do značné míry týká i trávení volného času).

Bydlení

Jak již bylo výše uvedeno, jsou stále tři z polských respondentů klienty DDRT. Mezi českými respondenty jich je 5 v zařízeních náhradní výchovné péče, z toho 3 jsou klienty VÚ a dva DD. Někteří klienti těchto zařízení bydlí v přechodných či tréninkových bytech, které pro ně zařízení vytvořilo. Část respondentů bydlí u biologických rodičů nebo plánuje bydlet v bytech, které od nich jednou dostanou. Ti, kteří takové možnosti nemají, mají často velké problémy se získáním nájemního bydlení (bytu).

Jednou z překážek nájemního způsobu bydlení je např. relativně vysoká výše nájemného a služeb s užíváním bytu spojených, a to ať už v Polsku tak také v České republice. S tím souvisí i to, že klienti, kteří odcházejí z výchovných zařízení, nemají zpravidla dostatečně velkou finanční rezervu na platby nájmu, resp. na kauci nájmu, která často bývá i ve výši třech nájmu, které je nutno uhradit předem. Další překážkou může být např. nedostatek malých bytů v dané lokalitě.

Zajímavé je, že nejméně 10 z 24 respondentů znalo rozdíly mezi družstevním bytem a bytem v osobním vlastnictví a dokázalo tyto rozdíly popsat. Většina pak dokázala pojmenovat svá práva v rámci nájemního bydlení a povinnosti pronajímatele.

Za sousedy by si většina přála milé, klidné a hodné starší lidi. Jen někteří by dali přednost svým vrstevníkům.

Finance

Vzhledem k tomu, že většina z dotazovaných respondentů stále ještě pobývá ve výchovném zařízení, pobírají sociální příspěvky od státu a mnohdy také od rodičů. Základní, resp. materiální potřeby zajišťuje výchovné zařízení. Ti, kteří studují, pobírají finanční podporu určenou na dokončení školy či pokračování ve vzdělávání. Přestože studují, snaží se většina klientů zvýšit si svůj v podstatě minimální finanční rozpočet příležitostnou pomocí u soukromých osob nebo na různých brigádách. Ti, kteří se již odstěhovali, si na své živobytí musí vydělávat sami. Pokud studují a současně i pracují, snaží se nepřekročit daný strop platu, aby neztratili právo na finanční pomoc. Mezi respondenty panují různé názory na to, zda vyplácená částka finanční pomoci na studium (ale i sociální) je postačující či nikoliv, ale všichni zkoumaní jsou za ní vděční a cení si jí.

V podstatě všichni respondenti uvedli, že jedním z důležitých výdajů, je výdaj za telefon (paušál či kredit). Někteří klienti, kteří již odešli z výchovného zařízení, se pod tlakem konzumní společnosti zadluží, a to nejednou půjčkou.

Část respondentů pobírá různé sociální dávky či příspěvky od státu. Oba státy (Česká republika i Polsko) mají systém sociálního zabezpečení, které mohou klienti využívat (zneužívat). Jsou to především dávky ze sociálních systémů nemocenského pojištění (nemocenská), důchodového pojištění (starobní a invalidní důchody apod.), dávek státní sociální podpory (příspěvky na bydlení, na děti, na péči apod.) a dávek sociální pomoci (neboli dávek v hmotné nouzi – příspěvek na živobytí, existenční minimum, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc apod.). Nesmíme zapomenout ani na podporu v nezaměstnanosti, vyplácenou Úřadem práce.

Zaměstnání

Zaměstnání jako zdroj financí a finance jako prostředek bydlení jsou pochopitelně velmi úzce propojené. Z tohoto důvodu se budou i zde tyto tři kategorie vzájemně prolínat.

Jak již bylo výše uvedeno, téměř všichni respondenti pracují, nebo v minulosti pracovali! To se týká i studentů, kteří si „vylepšují“ rozpočet příležitostnými brigádami. Toto je velmi významné z hlediska pochopení významu hodnoty peněz a současně z důvodu získání, resp. zachování pracovních návyků.

Není pochyb o tom, že najít zaměstnání není pro mladého dospělého člověka (tedy i odcházejícího klienta výchovného zařízení) lehkou záležitostí. Nedostatečná výše praxe, orientace na pracovním trhu a nezkušenost jsou tři základní problémy, které diskreditují mladého člověka proti ostatním uchazečům

o zaměstnání. Naproti tomu však může být výhodou vyšší dosažené vzdělání, než mají „dříve narození“, neboť v současné společnosti je u mladých lidí kladen větší důraz na vzdělání.

Volný čas

Volnočasové aktivity a trávení volného času závisí na denním režimu respondentů (práce, škola, dojíždění, vycházky ve výchovných zařízeních). Někteří respondenti uvádějí, že mají nedostatek volného času (nejčastěji ti, kteří ještě pobývají v zařízení náhradní výchovné péče), jiní uvádějí, že ho mají dostatek a vždy ho umí smysluplně využít. Z některých výpovědí („čteno mezi řádky“) jsme však nabyli dojmu, že volný čas klientů se skládá ze sledování televize, „chození ven“ (od ničeho k ničemu) – setkávání se s děvčaty/chlapci, „bloumání“ po ulicích a „plkáním o ničem“. To je ale nejspíše přirozené věku a době. Většina respondentů uvedla, že se věnuje nějakému koníčku (nejčastěji sportu, dále fotografování, jízdě na koni apod.). Klienti výchovných zařízení tráví „volný“ čas převážně aktivně. Většinou je to dáno programy, které pro ně připravují výchovná zařízení. Ti, kteří již žijí mimo zařízení, si volný čas umí naplánovat.

b) Analýza získaných dat

Bydlení

Polsko

Většina respondentů nemá vlastní bydlení. Část respondentů má sice vidinu vlastního bydlení, do kterého by se mohli v budoucnu přestěhovat, ale většinou v rovině budoucího dědictví nebo toho, že se rodiče přestěhují do menšího bytu. Vzhledem k tomu, že mají respondenti relativně minimalizované možnosti získání bytu (nájmu), vracejí se často ke svým biologickým rodičům (pochopitelně, pokud žijí).

V jednom případě se vychovatelé DDRT rozhodli investovat úsilí a práci do svých klientů a jedna z „rodin“ postavila na svém pozemku druhý dům, který plní roli neformálního dočasného bydliště – „přechodného domova“. Vychovatelé nechávají v tomto domě zdarma bydlet klienty, kteří by za normálních okolností již měli odejít. Klienty i nadále podporují, pochopitelně, že ne do nekonečna. Vychovatelé tím prodlužují období, po které mohou klientům pomáhat řešit jejich případně špatnou bytovou situaci.

Ani ne tak zvláštním, ale úvahy hodným případem ve skupině klientů z DDRT je případ Marty, která uvádí, že dosud neví, co se s ní stane, až nastane čas odchodu z DDRT. Říká, že ostatní klienti, kteří již z tohoto konkrétního zařízení odešli, měli na rozdíl od ní kam jít. Ví, že ještě nějaký čas bude moci bydlet ve výše zmíněném „přechodném domě“, ale co s ní bude potom, zůstává údajně otevřené. Situace je pro ni velmi stresující. Jedná se o častý scénář odchodu klienta do běžného života. V rámci uskutečněných rozhovorů s vychovateli (viz kapitola 6.2) se však nezdá, že by tuto konkrétní kauzu vychovatelé vnímali jako vážný problém.

Jiným zajímavým příkladem je Barbara. Vzhledem ke svému věku (blíží se 25. rok) by měla být připravena k přestěhování se do nového bydliště. Okamžik přestěhování však neustále oddaluje. Otevřeně přiznává, že se bojí nejen samostatného života, ale i samoty. Především emocionálně se necítí dostatečně připravena na to, aby bydlela sama. Je zvyklá na prostředí výchovného zařízení a změnu jeho změnu si neumí představit.

V naší sedmičlenné skupině zkoumaných osob se tedy našly dvě osoby (Marta, Barbara), kterým vychovatelé významně pomohli řešit bytovou situaci. V jednom případě byl pro respondentu připraven „přechodný domov“, ve druhém byl byt zrekonstruován a připraven k nastěhování. Přesto se u obou respondentek vyskytly menší či větší psychické problémy. Marta po přestěhování do nového místa bydlení (jedná se o zmíněný dům postavený na pozemku DDRT) „upadla do deprese“, která si následně vyžadovala pomoc specialisty – psychologa. Deprese byla pravděpodobně způsobena nejen změnou prostředí a způsobu života, ale také úzkostným strachem z blížícího se konce pobytu v „přechodném domově“. Barbara v současné době s úzkostným strachem myslí na den, kdy bude muset z DDRT odejít do připravovaného bytu.

Na těchto dvou případech můžeme vidět, že stres zapříčiněný obavou ze změny prostředí (odchodu z výchovného zařízení), může mít vliv na špatný psychický stav klientů.

V jednom případě (Sabina) se návrat do rodiny alespoň prozatím podařil, což nebývá zcela obvyklé. Většinou se při návratu do rodiny dříve nebo později objeví podobné problémy, na základě kterých bylo dítě z rodiny odebráno (především nevhodné rodinné vztahy, špatná finanční stránka rodiny, špatné bytové podmínky apod.).

Neobvyklý, ale zajímavý, je případ Karoliny. I pro ni byl odchod z DDRT těžký. Našla však silnou podporu v prostředí věřících (je adventistkou sedmého dne). Ve své církvi se seznámila s rodinou, o kterou se po odchodu z výchovného

zařízení mohla opřít. Na přání této rodiny se nastěhovala do jejich domu, resp. bytu, který jí tato rodina k bydlení uzpůsobila.

Česká republika

Stejně tak i v České republice nemá většina odcházejících klientů perspektivu vlastního bydlení. Jak bylo výše uvedeno, tento fakt je dán především finančními možnostmi respondentů. Podíváme-li se, jak je to s cenami bytů (berme v potaz „chudší“ kraj, průměrný stav bytu bez rekonstrukce, s nižšími náklady na bydlení), najdeme např. v obci Žaclěř ve Východních Čechách byt 2+1, 50 m², ihned obyvatelný za 250 tis. Kč. V jiné oblasti by cena bytu byla troj a více násobná. Domnívám se, že 250 tis. Kč není tak „nepředstavitelná“ částka, aby si i bývalí klienti výchovných zařízení jednou nemohli dovolit vlastní bydlení a nemuseli po zbytek života bydlet v nájmu, na ubytovně nebo u rodičů. Jsou klienti, kteří mají stejnou částku našetřenou na „kontě“ před odchodem z výchovného zařízení.

Vzít si úvěr či hypotéku u větších bankovních společností na byt v této cenové kategorii dnes není problém, pochopitelně za předpokladu perspektivy dlouhodobého pracovního místa. Každý úvěr má však svá rizika.

Problémem je, že v místech s nižšími cenami bytů bývá minimální nabídka práce, stejně tak i ve zmíněném Žaclěři (těžba uhlí byla ukončena). Jiná práce tu v podstatě není. Znamenalo by to tedy za prací dojíždět i několik desítek kilometrů, např. do Trutnova nebo do Polska. Nicméně i zde je možné najít práci, jsou tu např. lázně, služby, obchody apod.

Některým respondentům byly nebo dosud jsou odkládány (spořeny – např. z výživného rodičů) finanční prostředky na tzv. „konto“. Naspořené prostředky většinou nestačí na zajištění vlastního bytu, jsou však dostačující jako rezerva např. pro nájemní způsob bydlení.

Většina respondentů by si ráda vrátila k biologické rodině. Později by si však přáli bydlet samostatně nebo s přítelkyní/přítelem alespoň v malé garsonce, kterou si hodlají skromně zařídit. Představu o nutném vybavení bytu respondenti mají (uváděli pračku, ledničku, mikrovlnou troubu, televizi apod.). Někteří nejsou zrovna skromní a představují si (říkají do budoucna) krásný, prostorný, slunný byt s balkónem, barovým pultem a moderním vybavením. Je vidět, že respondenti mají své sny a přání. Věřme, že se minimálně některým splní. Z výpovědí je patrné, že si respondenti z hlediska nákladů na bydlení uvědomují výhody bydlení v menším bytě.

Jeden z respondentů (Luboš – učí se kuchařem) chce řešit svou bytovou situaci tak, že odejde vařit „na hory“. Zde si chce najít práci i s ubytováním a nějaký

čas v ní vydržet, než si našetří dostatečné finanční prostředky na pronájem bytu. Je to pochopitelně úvaha, nicméně ne nerozumná. Pravděpodobně získal Luboš zkušenost, že tato možnost existuje. Dle mého názoru se však jedná spíše o sezónní záležitost. Mnozí zaměstnavatelé po sezóně přebytečné zaměstnance propustí. Nemusí to však být případ Luboše.

Zajímavým případem ve skupině respondentů je Michal. Odešel z VÚ po ukončení nařízené ústavní výchovy k rodičům, u kterých týden nějaký čas bydlel. Rodiče pro něj koupili družstevní byt (resp. k němu získali práva), do kterého se jejich syn přestěhoval. V bytě však „nevydržel“, a to nejen proto, že na něj byla uvalena exekuce pro neplacení několika půjček, ale pro neplacení služeb (voda, elektřina, plyn). Z bytu byl nakonec „odejit“, musel se vystěhovat. Rozhodl se tedy odejít do Prahy. Zde skončil doslova na ulici. Pobýval na hlavním nádraží, v Armádě spásy, na lodi Hermes pro lidi bez přístřeší a na dalších místech, kde se bezdomovci vyskytují. Nakonec „zakotvil“ v jednom z azylových domů v Praze, kde dosud žije. Svou bytovou situaci ale příliš neřeší a vzhledem k tomu, že bydlení v azylovém domě je uživatelům této sociální služby poskytováno zpravidla po dobu jednoho roku (existuje výjimečná možnost prodloužení), hrozí mu, že opět skončí „na ulici“. Příliš si s tím hlavu neláme. Údajně to má již promyšlené, půjde na ubytovnu.

Martina je v tomto směru opačným příkladem. Podařil se jí úspěšný návrat do fungující rodiny, kde nyní sama pomáhá s výchovou svých mladších sourozenců.

Pokud bychom se i zde vrátili k tématu případných psychických problémů, spojených se strachem z odchodu z výchovného zařízení, musíme konstatovat, že čeští respondenti byli více sebejistí a známky strachu se v jejich výpovědích objevovali méně často. To však neznamená, že by se odchodu neobávali.

Finance

Polsko

Klienti, kteří stále pobývají v institucích DDRT, dostávají peníze na své živobytí od vychovatelů – opatrovníků (ti je obdrží od PCPR, resp. od státu v rámci finanční podpory klienta). Jenom někteří klienti DDRT mají vedlejší práci, aby tak získali prostředky na různé drobné výdaje.

Peníze, které vyplatí klientům PCPR na pokračování školní docházky, se všem jeví jako velmi prospěšná pomoc. Výška finančního příspěvku se většinou zdá postačující. Marta však uvádí: *„Ty peníze jsou dobré, ale podle mě je to dost málo. Kdyby mi dali víc, tak bych peníze určitě rozumně upotřebila.“*

Mohou nastat specifické situace, ve kterých se nevyplácí být zaměstnán, protože by to mělo za následek částečné nebo úplné pozastavení finanční podpory. Respondenti toto vnímají a hledí, aby nepřekročili „daný strop“. Respondenti jsou relativně iniciativní v zajišťování si vedlejších příjmů prací.

Respondenti, a to nejen ti, kteří setrvávají ve výchovném zařízení, ale i ti, kteří již odešli, většinou hospodaří s min. finanční rezervou. Ti, kteří odešli, si často půjčují peníze na chod domácnosti nebo pro osobní potřebu od svých kamarádů nebo od bankovních či nebankovních společností.

Zřejmě a silná je potřeba zabezpečit se na budoucnost. Část dotazovaných deklaruje, že teprve tehdy, až se jim bude „dobře vést“, rozhodnou se založit si vlastní rodinu. Nerad bych zde toto tvrzení zpochybňoval, ale zdá se mi, že se jedná spíše „o klišé“ ve formě rady, kterou respondenti tisíckrát slyšeli od svých vychovatelů. Dle získaných výpovědí by také respondenti měli rádi našetřené peníze, a to raději na nepředvídatelné životní situace, než na splnění svých plánů nebo snů. Mám dojem, že i zde se respondenti částečně „stylizovali do role rozumných“, resp. odpovídali tak, aby jejich výpovědi rozumně vypadaly. Tomu odpovídalo i to, že kromě výše uvedeného deklarování zajistit si finanční rezervu, si nikdo z nich peníze nešetří, přestože možnost mají. Možná to vyplývá, mimo jiné, z neschopnosti naplánovat si vlastní rozpočet. Tento nedostatek může být spojený s omezenou svobodou činit nějaká vlastní finanční rozhodnutí před odchodem z DDRT (vychovatelé za klienty rozhodují ve všech finančních záležitostech). Jde však pouze o hypotézu, na kterou neznáme odpověď, neboť nikdo z dotazovaných tento fakt nezmínil.

V otázce plánování výdajů mezi respondenty dominují dva cíle:

- jedním z nich jsou příležitostné akce (osmnácté narozeniny, svatba apod.);
- druhým cílem je pořízení si materiálního zabezpečení (téměř výlučně investice do bydlení).

Peníze, které respondenti obdrží na pokračování ve školní docházce, použili téměř výhradně na zaplacení školného nebo další kvalifikační kurzy. Rovněž vlastní peníze (vydělané nebo získané z jiných zdrojů) dotazovaní věnují na rozvíjení vlastních dovedností. Marta a Lucjan si na doporučení vychovatelů dělají řidičský průkaz a Barbara navštěvuje kurz pro turistické průvodce v zahraničí. To však neznamená, že právě toto je prioritou při plánování vlastních rozpočtů. Příklad Barbary ukazuje, že investice tohoto druhu pozitivně působí na další osud klienta. Díky uvedenému kurzu získala Barbara vedlejší zdroj příjmů a vytvořila si tak další možnou pracovní či životní příležitost, což zcela jistě bude mít vliv na komplexní rozvoj její osobnosti.

Česká republika

Respondenti uvádějí, že někdy obdrží peníze „na přilepšenou“ přímo od rodičů, a to např. tehdy, když rodiče navštíví v rámci tzv. „dovolenky“. Josef ale říká: „*Raději mám peníze z brigád, než od rodičů.*“

Nutno také podotknout, že někteří studenti dostávají peníze za vykonanou praxi. Tento příspěvek je v řádu stokorun měsíčně, přesto jej respondenti oceňují.

Ti, kteří v zařízení náhradní výchovné péče nejsou, se pochopitelně musí žít sami. Obtížné je to v tom případě, když bydlí sami a navíc dále studují. Mají sice nárok na výživné, ale to není v dostatečné výši, aby pokryli své životní náklady. Jeden z respondentů využívá systém pomoci v nouzi a pobírá dávky hmotné nouze (Michal).

Michal: „*Ono je to složitější, tenkrát jsem se o nic nestaral. V ústavu byl celý tác jídla a když se to snědlo, tak přinesli další. Prostě to bylo jednodušší. Nemůžu se roztahovat, musím šetřit, abych s penězma vyšel. Tenkrát člověk ty starosti neměl.*“ Klasický případ výpovědi, kdy si respondent uvědomuje, že se situace po odchodu změnila. Již zde není „kouzelný tác“ s jídlem, který se sám doplní, naopak je tu tvrdá reality, kdy respondent mnohdy nemá peníze ani na jídlo. Do poslední chvíle, tedy ještě v době odchodu ze zařízení, si Michal nikdy nepřipustil, že by mohla tato skutečnost nastat.

V Čechách si respondenti půjčují spíše u nebankovních společností (mají tedy vyšší úroky) a tím se často vystavují neschopnosti splácení svých pohledávek. Martina by si nikdy peníze nepůjčila. Martina: „*Já bych si u těch darebáků nikdy peníze nepůjčila, jen člověka ošklubou.*“ Martina tedy vnímá půjčky jako hrozbu. Velmi dobře si uvědomuje, že by se při neschopnosti splácet mohla dostat do dluhové pasti či dluhové spirály. Dobře ví, že práci lze snadno ztratit a pak je těžké dostat svým závazkům. Michal: „*Nejraději bych chtěl, abych se zbavil exekutorů. Teď nemůžu ani dělat na smlouvu, protože by přišli exekutoři a peníze by mi sebrali, tak pracuju načerno.*“ Michal si neuvědomuje, že prací „načerno“ páchá trestný čin, navíc za něj zaměstnavatel neplatí sociální ani zdravotní pojištění, což se nesporně projeví v jeho důchodovém věku. V důchodovém věku tak nemusí obdržet důchod, neboť nebude mít potřebnou (rozhodnou) dobu pojištění. Kromě jiného, kdyby se mu v práci stal pracovní úraz, neobdrží „ani korunu“, nemluvě o tom, že nemůže čerpat placenou dovolenou a jiné benefity zaměstnání s platnou pracovní smlouvou. V jedné věci však má Michal pravdu, vzhledem k tomu, že má exekuce, zůstalo by mu při práci na smlouvu skutečně jen životní, resp. existenční minimum. Jedním z častých jevů se tak stává, že klienti, kteří

opustili výchovné zařízení, pracují nebo v budoucnu budou donuceni pracovat „načerno“.

Je pochopitelné, že finanční částka, která jednomu člověku stačí, je pro druhého nedostatečná. Každý má zcela jiné nároky, např. jenom proto, že někteří kouří, jiní si potrpí na pěkné oblečení či na aktivní a současně drahý společenský život.

Jako nejčastější výdaje uvádějí respondenti současné nebo budoucí výdaje na bydlení. Dan: „*Finančně se mi daří dost blbě, když si něco vydělám, je to hrozně málo. Chodím do školy a musel jsem odmítnout práci, protože se to kryje se školou.*“ Luboš oproti tomu říká: „*Daří se mi finančně dobře. Můžu si koupit věci na sebe, nechal jsem se ostříhat. Mám ty sociální dávky a peníze z praxe. Mám malou finanční rezervu. Fakt jsem utratil dost, kupoval jsem si věci na sebe. Nechtěl jsem chodit ve starejch hadrech a vypadat jako socka. Musím si koupit cigára – jsem kuřák a věci do školy.*“ Michal: „*Vyjdu tak akorát, většinou všechno utratím. Nejdřív si ale zaplatím ubytování.*“

Zaměstnání

Polsko

Jak bylo výše uvedeno, na rozhodnutí přijmout brigádu nebo jít do zaměstnání mají vliv předpisy regulující vyplácení finanční pomoci od PCPR.

Zkoumaní většinou hledají práci v nejbližším okolí svého bydliště. Za nejlepší považují, jedná-li se o práci ve „známém prostředí“, např.:

- práce doporučená – doporučí-li je do konkrétního zaměstnání někdo známý, Barbara: „*Holky mi řekly, že v Kauflandu berou, tak jsem tam šla. Mám tam kamarádky.*“;
- práce v zaměstnání, kde již pracují jiní známí (případ Karoliny pracující rovněž v Kauflandu);
- práce na místě, ve kterém byla realizována jejich odborná praxe během studia. Tento způsob získání pracovního místa je vysoce ceněný. Je považován za úspěch a často je také splněním snů a přání.

Respondenti většinou svou kariéru neplánují. Neradi myslí na to, že opustí rodné městečko, a už vůbec nemyslí na odchod do jiného státu (např. v rámci EU). Dokonce i Sabina, která studuje na vysoké škole administrativu, by chtěla získat pracovní místo co nejbližze bydliště. Sabina: „*Já bych se jinde necítila dobře.*“

Každá práce, která je „na stálo“ (trvalejšího charakteru a na smlouvu), respondenty uspokojuje. Respondenti jí neztracují za to, že je např. nižší úrovně než mají kvalifikaci, nebo že je plat nižší. Pokud práci mají, považují to jednoduše za

úspěch. Při často vysoké nezaměstnanosti v daném místě působení respondentů a především jejich omezeným možnostem mobility, je tento postoj pochopitelný. V tomto ohledu je výjimečným případem Barbara, která sice aktuálně studuje na VŠ (obor angličtina – pedagogika), nicméně současně pracuje s dětmi jako vychovatelka a učitelka angličtiny. Barbara se nechce spokojit „s ledajakým“ místem, má jasnou představu o místě i výši platu a vůbec jí nevadí, že práce nebude v místě působit. Přestože angličtinu studuje, v budoucnu by učitelkou angličtiny nechtěla být (práce se jí nezdá být dobře ohodnocena). Chtěla by pracovat na pozici turistického průvodce v zahraniční destinaci. Za svým plánem si cíleně jde. Skončila nyní kurz průvodcovství a již má za sebou dokonce i první zkušenosti s prací tohoto druhu v zahraničí. Barbara v tomto ohledu vybočuje z celé zkoumané skupiny. Stanovila si jasný cíl dosáhnout vytouženého místa zahraničního průvodce. Pravděpodobně se také přesvědčila, že práce je dobře placená a jako bonus bere to, že jí cestování baví. Její cílevědomost, píle a houževnatost má pochopitelně souvislost s jejími osobnostními rysy a vlastnostmi.

Vrátíme-li se zpět k výše zmíněné „nechuti“ k mobilitě, tj. dojíždění do práce a hlavně přestěhování se za prací, můžeme tvrdit, že ta je pravděpodobně spojena s potřebou stability a bezpečí (viz kapitola 2.2 a 2.3). Tyto potřeby, možná i s ohledem na vlastní životní zkušenosti, se zdají být v tomto případě velmi zásadní.

Česká republika

Jak již bylo výše uvedeno, zaměstnání souvisí s často deklarovanou potřebou získat finanční prostředky na věci osobní potřeby, kurzy, zábavu, ale také na školu. Vzhledem k tomu, že v naší české skupině žije většina respondentů stále ještě ve výchovném zařízení, jedná se spíše o příležitostné brigády, které respondenti konají.

Respondenti deklarují zájem o práci. Josef: „Až dodělám školu, půjdu pracovat. Čím víc budu pracovat, tím více budu mít peněz, pak budu mít rezervu. Musím si spočítat tohle, tohle a tohleto, budu si hospodařit.“ Luboš: „Chtěl bych pracovat v hodně luxusním hotelu. Chtěl bych být na horách šéfkuchařem, chválí mě, že dobře vařím.“ Dan: „Peníze si vydělám svojí šikovností. Dělán truhláře, mám už nějakou praxi, tak až dostuduju školu, udělám si dva roky praxe, najdu si truhláře a k němu půjdu do práce.“ Ondřej: „Chtěl bych být manažer obchodu a potom podnikat. Nevím zatím v čem. Chtěl bych vydělávat tolik, abych se neměl špatně, kolem dvaceti tisíc, není to moc, ale stačilo by mi to.“ Martina: „Já makám jako barevná, cha cha.“ Z těchto výpovědí je patrné, že respondenti mají zájem pracovat, mají také představu o přibližném možném výdělku, resp. mají představu, kolik by

chtěli vydělávat. Někteří uvádějí, že by si našli i druhé zaměstnání. Luboš: „*Chtěl bych navíc dělat sportovního a rekondičního maséra.*“ Naopak Michal si neumí představit, že by pracoval a současně studoval. Michal: „*Oni ty školy něco stojí. Teď je to složitější, to bych musel ve dne do školy a v noci do práce a to se na to můžu vykašlat.*“

Respondenti z této skupiny, na rozdíl od polských respondentů, nemají problém pracovat jinde než v místě původního bydliště či nynějšího působení. Jsou ochotni se za prací přestěhovat, jen když bude práce dobře placená. Jsou dokonce ochotni vzít i horší či, jak říkají, podřadnou práci, jen když za ní budou dobré peníze.

Přestože více respondentů z této skupiny vyjádřilo ochotu odejít za prací do zemí EU nebo i mimo ni, trend je opačný. V současné době odjíždí za prací do zahraničí mnohem více Poláků. Například v Anglii je hned po angličtině nejméně slyšet polštinu. Počet Poláků, kteří se do země stěhují, totiž neustále roste. Nejčastěji přicházejí za prací a vyšším platem, protože minimální mzda je v Polsku poloviční. V různých průzkumech pak bylo zjištěno, že Češi se stěhují za prací jen velmi neradi, a to už vůbec ne do zahraničí. Nicméně i zde se trend postupně mění a v současné době vyjadřuje ochotu stěhovat se za prací již pětina českých respondentů různých průzkumů (zdroj: ČT 24, Události komentáře, 2015).

Práci shánějí respondenti nejčastěji pomocí svých známých a kamarádů, někteří sledují inzeráty s nabídkami práce či brigád. Michal uvádí, že žádal o zaměstnání přímo v některých firmách.

O práci „načerno“ zde již zmínka byla. Někteří respondenti získávají nebo již ve svém životě získali zkušenosti s tímto druhem práce, např. na brigádách. Dan: „*Zítřejší jdu na brigádu, vydělám si načerno 800Kč, dostaneme najíst a dvě krabičky cigaret. Dělán na stavbě, šetrím.*“ Jak jsme již výše uvedli, toto nelze považovat za optimální řešení, je to však zcela běžná praxe.

Někteří respondenti mají pro změnu zkušenosti s Úřadem práce, resp. ho již někdy v minulosti kontaktovali. Spíše však než z důvodu hledání zaměstnání, z mnohem „pragmatičtějších důvodů“, aby obdrželi dávky hmotné nouze. Podpora v nezaměstnanosti se vyplácí pouze po dobu pěti měsíců, pak následují dávky v hmotné nouzi. Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů říká, že absolventi středních a vysokých škol mohou podporu v nezaměstnanosti pobírat 6 měsíců, přičemž podpora je o něco vyšší než u běžných uchazečů Úřadu práce (Zákon č. 435/2004 Sb.).

Více jak polovina respondentů ví, kde a jakým způsobem si hledat zaměstnání. Znájí postupy jak se ucházet o zaměstnání. Umí si sestavit životopis, slyšeli o tom,

že je dobré mít reference od předchozího zaměstnavatele, vědí, že existují Úřady práce, a také vědí, že někteří zaměstnavatelé vypisují na dané místo výběrové řízení. Luboš: „Aktivně se nabízím při praxi, chodím na brigády, snažím se. Chtěl bych vyzkoušet jít do zahraničí, abych měl životopis, že mám zkušenosti, abych se uchytíl. Každě se má co učit, abych byl lepší v angličtině a tak.“ Ondřej: „To znám, oslovím zaměstnavatele, dám životopis.“ Josef: „Někde se poptat, podívat, na internet, za zaměstnavatelem. Poptat se, ukázat mu životopis, domluvit se na podmínkách. Ve škole jsme se učili, jak žádat o zaměstnání. Úřad práce znám, slouží lidem, který nemůžou sehnat práci. Výdělek malíře je kolem 20tisíc. Vydělává se podle práce, vím tak přibližně.“ Adéla: „Budu si dávat životopisy všude, kde to jde, třeba tam, kde jsem byla na praxi. Musím si sehnat nějaké doporučení. Nejdřív chci ale dostudovat.“ Martina: „Na tom úřadě už jsem byla, ale tam je to o tom, že tam jsou jen nástěnky s nabídkama práce a to si můžu sama najít na internetu. Tam žádnou práci nemá smysl hledat. Raději si jí najdu sama.“

Na závěr výstižně vyjádření Michala a důkaz, že někteří respondenti nevezmou ledajakou práci. Jeho vyjádření nepotřebuje komentář: „Na úřadě mi ta ženská nabídla výkopové práce, tak jsem jí řekl, jestli se nezbláznila. Vypadám snad na to, že bych vám s krumpáčem kopal nějaké jámy? To ať vám dělá nějaký ty cikáni.“

Volný čas

Polsko

Respondenti prohlašují, že nejčastěji ve volném čase hrají kolektivní sporty (fotbal, volejbal aj.), často se dívají na televizi, chodí např. do kina či do bazénu, a to se známými, přáteli a partnery. Volný čas tráví s dalšími osobami a zdá se, že to pro ně má velký význam. Anna: „Nejraději hraju s kámoškama kolektivní hry. Zasmějeme se u toho a pokecáme. Nejvíc mě baví volejbal.“

Volný čas respondentů je často omezován prací a školními povinnostmi. Stojí za to zdůraznit, že respondenti volný čas občas využívají i na „doškolení“ (kurzy). V té chvíli ztrácí tento čas atributy volného času, avšak jeho zaplnění je výsledkem vědomého rozhodnutí respondenta. Lucjan: „Ve volném čase si dělám zdravotnický kurz a taky si chci dodělat řidičák.“

Zvláštním případem je otázka plánování trávení volného času klientů jejich vychovateli. Respondenti jsou často proti své vlastní vůli nuceni trávit volný čas v domově s dalšími klienty. Je jasné, že tato skutečnost omezuje jejich vrstevnické a kamarádké kontakty s osobami mimo sledovanou výchovnou instituci. Podrobněji se k této otázce vrátíme v kapitole 7.1.2 „Výchovná atmosféra“.

Česká republika

Čeští respondenti, stejně jako polští, věnují svůj volný čas nejčastěji sportu. Dan se věnuje „tejkmondu“, Luboš hrál pět let nohejbal, Josef závodně jezdil na kánoji. Většina uvádí, že by se ráda ke sportu vrátila, neboť na něj ve výchovném zařízení nemají čas.

Martina uvádí, že nemá skoro žádný volný čas, neboť studuje, pracuje, stará se o své sourozence a ještě pomáhá svému příteli. Martina: „*Moc toho volného času nemám, spíš žádný.*“ Ondřej: „*Sednu si k notebooku a učím se. V ústavu moc volného času nemám. Vstávám v pět ráno a vracím se večer, musím se učit, abych nebyl pozadu. Doma se věnuju rodině nebo sestře, nemáme tatku, umřel. Sestra je malá, musím jí hlídat. Občas jdeme s kamarádkou na kávu, tak jí vezmeme. Můj nejoblíbenější koníček je focení, když mám čas tak fotím.*“ Josef: „*Chodím se většinou projít, když jsem před nějakým testem, učím se. Snažím se připravovat. S klukama se jdeme projít, jdeme na colu, bowling. Máme brigády, z toho si to platíme.*“ Vidíme, že i zde se stírá rozdíl mezi trávením volného času a „zaměstnáním“ respondentů. Mnozí využívají volný čas k učení či brigádám. Stejně jako u polské části respondentů i zde lze zaznamenat názory, že výchovné zařízení „brzdí“ respondenty v trávení volného času. Je to dáno především dodržováním příchoďů a odchodů do a z výchovných zařízení, které jsou toho dle dotazovaných příčinou. Ondřej: „*Škola a ústav mi brání v tom, abych ho trávil jinak. Nějak mi to nevdá, raději bych samozřejmě chtěl také ven, než se učit. Nedokážu si uspořádat ten čas.*“ Zajímavé je, že si část respondentů uvědomuje, že si svůj čas nedokáží zorganizovat.

Někteří respondenti si rádi dopřejí tzv. „pohodičku“. Dan: „*Se koukám na TV, takovou pohodičku, dám si cigáro. Spíš jako volnější, chodím s kamarádem ven.*“ Jiní uvádějí, že by chtěli více volného času trávit s přítelkyní či přítelem. Adéla: „*Hodně zpívám a hraju na flétnu, kdysi jsem tancovala. Pomáhám ostatním dětem v domově nebo chodím ven. Spíš trávím čas s přítelem, cha, teda hodně. O prázdninách jezdím s dětmi na tábory, na kterých jsem vedoucí. Nedá se tu nic podniknout, je to malá vesnice. Dětský domov se mě snaží ve všem vyhovět, problém nemám.*“

Většina respondentů by si přála změnu v trávení svého volného času a uvádějí, že až nebudou vázáni výchovným zařízením, určitě bude jejich trávení volného času jiné. Josef: „*Chtěl bych asi začít něco dělat. Chtěl bych chodit na bicí, nějaký ten kroužek, už se něco rýsuje. Abych se nějak zaměstnal. Je to pořád dokola, chodit ven. Aby to prostě bylo, že jeden, dva dny budu s klukama a pak nějaký ty kroužky.*“

c) Závěry týkající se životní situace klientů

Česká republika a Polsko

Zamyslíme-li se hlouběji nad výše uvedenými zjištěními, můžeme formulovat následující **závěry**⁵:

- 1) respondenti si uvědomují, že jejich existence je závislá na získání dobrého zaměstnání;
- 2) respondenti mají zájem pracovat, aby získali finanční prostředky na bydlení;
- 3) respondenti si uvědomují, že vzdělání je důležité pro získání dobrého zaměstnání;
- 4) respondenti mají zájem investovat peníze a volný čas do vlastního rozvoje;
- 5) respondenti si uvědomují nutnost finanční rezervy;
- 6) respondenti mají po odchodu ze zařízení problémy se změnou prostředí a stylu života;
- 7) respondenti chtějí nyní nebo v budoucnu bydlet samostatně;
- 8) respondenti si uvědomují, že jejich životní situace není a v budoucnu nebude jednoduchá.

Je třeba zdůraznit, že „pouhé“ zabezpečení materiálních podmínek klientů nestačí na jejich úspěšné osamostatnění. To ukazují ty případy klientů výchovných zařízení, kdy osamostatňující se klienti byli z hlediska této stránky zabezpečení, nicméně psychicky se cítili osamocení a situaci dobrého materiálního zabezpečení tak nedokázali plně využít. Ukazuje se, jak je důležité vytvořit programy, které by v rámci procesu osamostatňování zabezpečily nejen **materiální**, ale i **emocionální podporu klientů** a tím zabezpečily jednu z důležitých oblastí života osob opouštějících instituce náhradní výchovné péče. Neměli bychom podceňovat emocionální oblast klienta, neboť její podcenění může vést k mnohem větším problémům, spojeným např. s vážnými psychickými či zdravotními problémy nebo dokonce i suicidálními sklony. Jak bylo uvedeno v teoretické části, potvrzuje se, že je důležitá rovnoměrná podpora ve všech oblastech života klienta, tedy i v té emocionální. Zvláštní pozornost v tomto ohledu vyžadují ti klienti, kteří se přestěhovali do bytů (míst) nacházejících se daleko od výchovných zařízení. V takových případech je pro vychovatele z pochopitelného důvodu těžké, resp. téměř nemožné, těmto klientům pomáhat a podporovat je.

Klienti, kteří po odchodu z instituce náhradní výchovné péče získají ihned práci na plný úvazek, a předtím neměli žádné zkušenosti s výdělečnou prací,

⁵ Tyto závěry mohou být stanoveny pouze v případě, že je výpověď platná min. pro 7 respondentů (tedy většinu).

mohou prožít značný „šok“ a rozčarování, které ve svém důsledku může zapříčinit pokles jejich **motivace k práci**, resp. případnému hledání dalšího zaměstnání. Práce na plný úvazek bez předchozích zkušeností může způsobit značné problémy, pokud se klient paralelně vzdělává (klient přestane studovat, a to buď z důvodu, že obojí nestíhá nebo proto, že pro něj studium v dané chvíli ztratí smysl). Dle mého názoru a zkušeností, je-li to jenom trochu možné, je pro klienty odcházející z výchovných institucí prospěšnější vstoupit na pracovní trh metodou **postupného přibližování**, resp. dílčích kroků (tzv. krokovým scénářem). Dostudovat je však vždy prvořadé!

Další otázkou, nad kterou bychom se měli zamyslet, je otázka příležitostného zaměstnání mladých lidí (brigády, krátkodobá práce apod.). Z rozhovorů vyplývá, že **příležitostná práce** pozitivně působí na život klientů, a to ze **třech důvodů**:

- a) umožňuje jim doložit si jistou sumu peněz navíc k té, kterou obdrží od výchovného zařízení, PCPR, případně od státu, díky čemuž mohou klienti lépe hospodařit, lépe plánovat své výdaje a investice;
- b) přijímání dočasné práce (brigád, zkrácených úvazků, práce na dohodu apod.) během školní docházky může klientům v budoucnu pomoci nalézt si práci trvalou;
- c) osoby, které přijímají různé druhy práce, dokonce práce nevyžadující větších kompetencí, jsou později schopny potenciálnímu zaměstnavateli lépe popsat své požadavky a preference. Mohou vyzdvihnout své předchozí zkušenosti a tím potenciálního zaměstnavatele lépe oslovit. Tyto zkušenosti klientům pomáhají ve výběru vhodných kurzů, rekvalifikačních kurzů, školení, případně dalších studijních oborů či při výběru samotného zaměstnání.

Mezi respondenty z výchovných zařízení (i mezi respondenty, kteří zařízení již opustili) nalezneme případy respondentů, kteří využívají svůj volný čas na **rozvoj vlastních zájmů a zvyšování svých kompetencí**. Z jednotlivých případů lze vidět, že tato skutečnost má pozitivní vliv na kariéru (budoucí kariéru) a samotný život respondentů.

Zdá se, že podpora, která motivuje klienta k větším **investicím do osobního rozvoje**, je ze strany klientů žádoucí. Tato podpora vychovatelů (pracovníků) pak klientům pomáhá nalézt lepší místo v životě společnosti, pomáhá jim lépe se **integrovat do společnosti** a současně vyrovnává jejich **vzdělávací i profesní šance** s běžnou populací, vyrovnává jejich handicap.

Ve výchovných zařízeních vytváříme pro klienty velmi často tzv. „**zlatou klec**“. Klienti mají tak řečeno „první – poslední“, ale nevědí, kde se to vlastně „bere“. Častá jsou vyjádření: „*Však stát na to má, jen ať nám dá.*“ Klienti se učí, že stát se o ně postará bez toho, aniž by si to museli zasloužit, ať už prací nebo jiným způsobem. Tím u klientů vytváříme **sociální závislost** a současně ztěžujeme jejich osamostatňování. Nepodporujeme tím rozvoj jejich možností, schopností, dovedností, snah a píce, naopak je podněcujeme k tzv. „nastavování ruky“ a **snižování jejich kompetencí**. Stejně jako v rodině, tak i ve výchovném zařízení, se tato skutečnost dříve nebo později obrátí proti samotnému dítěti (klientovi). Po odchodu ze zařízení jsou klienti dezorientováni v hodnotách společnosti, ale i v samotných mezilidských vztazích. „Zlatou klec“ však najdou klienti v běžném životě jen těžko.

Výchovná zařízení také velmi často klienty tzv. „**přepečovávají**“. Tento termín se často používá v sociálních službách (např. v pečovatelské službě). Cílem poskytování služeb a pomoci klientům by mělo být to, že klienty necháme vždy udělat, co sami zvládnou a teprve s ostatním jim pomůžeme, přičemž samotnou hranici pomoci (spolupráce) pružně měníme, tak jak postupuje např. **učení** nebo **vývoj jednotlivých dovedností** klienta. V každém z nás je přirozená tendence k pohodlnosti. Je tedy nutné předcházet tomu, aby jí klienti snadno nepodléhali.

2. Rozhovory s vychovateli (vybraný příklad)

2.1. *Co rozhoduje o nezdaru v procesu osamostatňování z pohledu vychovatelů (vychovatelé o klientech)*

Česká republika a Polsko

V této kapitole bude provedena analýza činitelů znesnadňujících proces osamostatňování (obtíží, resp. komplikací v procesu osamostatňování), se kterými se osamostatňující se klient může setkat, a které mohou být zdrojem případného neúspěchu v tomto procesu. Problémy jsou v obou státech podobného charakteru, proto bude tato kapitola pro oba státy společná.

Respondenti byli požádáni, aby z hlediska svých osobních či zprostředkovaných zkušeností (např. vychovatelů z jiných institucí) charakterizovali, případně zhodnotili tuto problematiku. Ti se toho chopili velmi „zešíroka“ a obsáhle. Vyjmenovávali a popisovali různé komplikace, přičemž se odvolávali na determinanty, kterými jsou např. **osobnost klienta** a jeho „**emocionální kondice**“ (psychický stav), dále současný systém regulující proces osamostatnění a jeho vliv na

efektivitu procesu a rovněž i vliv biologické rodiny klienta na jeho osamostatňování.

Vychovatelé uváděli různé činitele znesnadňující proces osamostatňování, které byly následně rozděleny z pohledu klienta na:

- a) **vnitřní příčiny** (zdroje, činitele) závislé na klientovi a jeho zkušenostech (sem patří především emocionální vyzrállost a stav klienta, osobnostní činitele, postoje, chování klienta, zodpovědnost, cílevědomost, aktivita klienta, jeho zkušenosti apod.);
- b) **vnější příčiny** (zdroje, činitele) nezávislé na klientovi.

Je však nutno podotknout, že vnitřní a vnější příčiny neúspěchu v procesu osamostatňování se mnohdy prolínají a rozdíly mezi nimi se tak stírají.

a) Vnitřní příčiny možných neúspěchů

Ve výpovědích respondentů byla často zmiňován problém **nedostatečné emocionální připravenosti** osamostatňujících se klientů k odchodu z výchovného zařízení. Respondenti (Wiktor, Wanda) zdůrazňovali, že **nedostatečná emocionální vyzrállost** klientů, kteří se připravují na odchod ze zařízení nebo z něj již odešli, bývá velmi častým jevem. Vladislav: „*Neuměj si říci o radu, handicap je psychická nevyzrállost.*“ Dorota: „*Možná je to způsobeno tím, že toto období osamostatňování je spojeno s obdobím bouřlivého dospívání.*“ Jindřiška: „*Záleží také na sociální a psychické vyzrállosti.*“ Vladislav: „*Především vyzrállost psychická.*“

Významným činitelem znesnadňujícím proces osamostatňování, ke kterému se respondenti odvolávají, je celkový emocionální stav klientů v průběhu procesu osamostatňování. Důsledkem **špatného psychického stavu** je pak strach z převzetí plné odpovědnosti za sebe sama. Respondenti popisují tento faktor jako „ohromné“ napětí (stres), které prožívá osamostatňovaný jedinec, což se následně projevuje jeho emoční rozkolísaností či hysterickými reakcemi, dokonce i myšlenkami na sebevraždu (Jaroslav, Helena). Jedna z respondentek (Wanda) popisuje zkušenosti svých kolegů se sebepoškozováním klientů jako způsobu překonání tohoto stresu. Popisuje drastické příklady pobodání se, píchání si špendlíků do žil či několikadenní hladovky klienta.

Respondenti vidí zdroje neúspěchu procesu osamostatnění také v **osobnostních vlastnostech klientů**. Wanda: „*Je to způsobeno různými fyzickými a psychickými ranami z dětství a problémy, které z toho plynou, s tím, že si děti neví rady s některými situacemi, a časem se také obviňují z toho, že jsou neschopné a že za celou situaci mohou sami.*“ Marcela: „*Je to individuální, a také je to daný jejich vlastnostmi a je to ovlivněný i délkou pobytu zde.*“

Respondenti poukazovali i na to, že proces osamostatnění může skončit neúspěchem i u klienta se zajištěným bydlením, s dobrým psychickým stavem a dokonce i s kvalitní podporou rodiny. Uvedli scénáře, ve kterých osamostatňující se osoba má všechny základní potřeby zabezpečeny (bydlení, min. finanční prostředky, práci atd.), ale vzhledem k tomu, že si nestanovila žádné **vyšší, rozvojové cíle**, žije „život jako na setrvačnick“, lidově řečeno, jen tak „přežívá“. Jaroslav: „*Někdy si říkám, mají vůbec ty kluci vlastnosti jako píle, cílevědomost, odpovědnost?*“ Jindřiška: „*Dneska, když jim nabídnete nějakou aktivitu, tak oni pffff, ohrnují nos.*“ Vladislav: „*Někdy je to obtížný, někdy je to jednoduchý, někdo ví, co chce, ale většina kluků prostě neví, co by. Mají krátkodobé cíle, než by koukali někam daleko do budoucnosti a uvažovali o tom, co bude dělat. Většina kluků neví, co s nima bude. Chodí do školy, ale jestli to budou dělat, jestli najdou práci, to neví, nad tím oni nepřemýšlí.*“

K nedostatečně vlastní iniciativě se odvolávají i druzí respondenti. Wiktor: „*Je třeba ho všude postrkávat. Je málo samostatný při zařizování svých věcí, např. při zajištění nového občanského průkazu.*“ Marcela: „*Klient si ze svého pohledu dělá jen to nejnnutnější, ale nic navíc. První nezdar ho pak odradí od dalšího snažení.*“

Velmi důležitým tématem, které respondenti zmiňovali, a kterému rovněž přikládáme velký význam, je samotná **motivace klientů**. Nejde pouze o motivaci ke vzdělávání, k samotnému studiu, nebo k práci, ale především o **motivaci k osamostatnění**. Neprojevuje-li klient dostatek vůle a snahy osamostatnit se, nepomohou ani ty nejlepší intervence, pomoc či podpora. Zkoumaní respondenti poukazovali na skutečnost, že odchod klienta z výchovného zařízení současně znamená odchod do prostoru tzv. „**svobody bez příkazů**“. Lze se tedy domnívat, že jde o situaci, kdy vychovatelé ztrácí svou „moc“ ovlivňovat průběh života klientů, kdy předávají plně **kompetence v rozhodování** klientovi, který je také nucen je převzít a vhodně s nimi nakládat. V této chvíli nastává situace, ve které je od klientů vyžadovaná náhlá **změna motivace** z vnější na vnitřní. My víme, že vnitřní (zvnitřnělá, vnitřně přijatá) motivace má pro klienta pochopitelně mnohem vyšší hodnotu a váhu.

Vzhledem k tomu, že motivace představuje v nejširším slova smyslu celý **komplex jevů a procesů**, které podněcují, usměrňují, udržují a cílí lidské chování a vzhledem k tomu, že motivace je tvořena nejen instinkty a pudy, ale i potřebami, zájmy, cíli, aspiracemi, ideály, hodnotami a životní filozofií, není pochyb o tom, že je velmi významným článkem v samotném procesu osamostatňování. Vzhledem k výše uvedenému faktu je jasné, že proces osamostatňování by měl začít mnohem dříve, než těsně před odchodem klienta, v období, kdy ještě můžeme

motivaci klientů plně rozvíjet. Pavel: „*Bud' ty děti něco pochytěj, nebo nepochytěj, bud' budou nebo nebudou mít motivaci, cíl. Prostě musí chtít – mám potřebu, nemám potřebu. Možná tedy vést děti k větší cílevědomosti.*“ Jaroslav: „*Pro nás je taková velká meta, že kluka dovedeme k vyučení. To je pro nás takové vyznamenání. Dřív ty kluci chtěli pracovat, aby měli peníze a na tom vzdělání jim nezáleželo, dnes bych řekl, že ta situace se podstatně změnila, že ty kluci se chtějí vzdělávat, ale také vydělávat, také si užívat života, ale není to tak jednoduché.*“

Respondenti popisovali případy, ve kterých klient ihned po odstěhování se z výchovného zařízení „rozházel“ všechny peníze určené na podporu osamostatnění, odešel ze školy, byl „vyhozen“ z chráněného bydlení (Domu na půli cesty, bytu) a pak žil ze dne na den, na ulici „popíjel“ alkohol s bezdomovci apod. (Jolanta, Helena, Pavel, Jaroslav). Příčiny vidí v **nedostatku autonomní morálky** ve formě zosobněné, zvnitřnělé a dobrovolně přijaté představy správného jednání ve společnosti. Wanda „*Nyní takovou situaci zažíváme s Alicí, řekla bych, protože ona se bude také osamostatňovat, ale ještě nás musí zůstat, protože jednak nemá kam jít, na rovinu, nechtěli bychom, aby se vrátila k matce z prostých důvodů našich obav, a také si myslíme, že tahle holka jednoduše ještě nemá vybudovanou základní morálku a bojíme se, že by se mohla brzo nechat svést na špatnou cestu.*“

Respondenti se rovněž odvolávají na vliv různých postojů klientů jako sklon ustáleným způsobem reagovat na situace, druhé osoby i sebe sama. Uvádějí např., že chování některých klientů je podmíněno potřebou dokázat svoji **nezávislost za každou cenu**, což může často špatně skončit. Wanda: „*Často právě pocit vlastní nadřazenosti a síly je špatným směrem. Klienti se například cítí nadmíru sebejistě a to také patřičným způsobem dávají najevo. Myslí, že jsou již dospělí.*“

Často zmiňované byly **nedostatečné komunikační schopnosti** klientů, hlavně to, že klienti neumí vhodně projevit svou vůli, požádat, poprosit, poděkovat apod., že nerozumí běžným vztahům mezi lidmi a často mají právě tyto vztahy „pokroucené“ (Jaroslav, Pavel, Marcela, Helena).

Jiným činitelem, který nepřispívá pozitivnímu zakončení procesu osamostatnění, a který odpovídá výše zmíněnému, jsou **partnerské a intimní** (sexuální) **vztahy** (zde vidíme první střet vnitřních i vnějších příčin, druhým střetem na těchto dvou rovinách je pak biologická rodina). Problém se týká především děvčat (myšleno vzhledem k možnému otěhotnění). Na tento činitel se zaměřila Wanda. Odvolává na konkrétní případ **psychické nevyzrálosti a špatných partnerských vztahů**. Wanda: „*Je to naše prohra, dostali jsme ji už jako třináctiletou, to už je takový věk, kdy se toho pro její život dá udělat opravdu málo. Děvče velmi nezávislé. Vždycky chtěla ukazovat jak právě ona je ta nezávislá. Vždy tu*

svoji nezávislost zdůrazňovala. Nyní je těhotná. Chodila před nějakým tím rokem s chlapcem, ale s ním těhotná není. Je to s někým jiným, s někým, kdo se k tomuto dítěti nehlásí a koho ona ani pořádně nezná. Nyní je bezradná a žádá o pomoc.“ Nejen Wanda, ale i Marcela a Jindřiška poukazují na různé příčiny vyplývající z nevhodných a nesourodých vztahů, nezodpovědného chování a také např. „nezřízené“ pití alkoholu, které způsobují, že mladé dívky, které odešly z výchovného zařízení, přichází nechtěně do jiného stavu. Často pak s nechtěným partnerem. Následně zůstávají odmítnuté a opuštěné. Ve své analýze se Marcela odvolává na jisté pravidlo **naučeného** či **získaného chování** v rodině, tzv. „dědictví po rodičích“. Dívky opakují negativní vzorce chování matky. Brzké hledání kontaktů s muži Wanda vnímá jako následek špatných a nedostatečných kontaktů s biologickým otcem. Velmi často kontakt chybí úplně. Jak vidíme, prolínají se zde příčiny vnitřní s příčinami vnějšími.

Ve výpovědích respondentů se také objevuje problém s nevěrou u mladých osamostatněných. Podle Wandy, Doroty a také Vladislava je výsledkem poruchy dovednosti (schopnosti) **vytvářet vztahy a trvalá pouta**. Důvodem mohou být především negativní zkušenosti s nefunkčními vztahy v biologické rodině. Výsledkem pak může být nevázanost až promiskuita, nedostatek loajality, poctivosti a odpovědnosti v partnerském vztahu.

Dalším činitelem, na který se respondenti zaměřovali, je vliv vzorů, zvláště pak biologické rodiny na osamostatňujícího se klienta. Vychovatelé zdůrazňují sílu vzoru tzv. „**naučené pohodlnosti**“, kterou si klienti přinesli z domu. Můžeme na být přesvědčení, že tuto naučenou pasivitu a pohodlnost si klienti nepřinášejí jen z domu, ale naopak si jí mnohdy odnášejí z výchovných zařízení. Ta v nich naučenou pohodlnost a pasivitu mnohdy podporují. Toto si dovoluji tvrdit na základě dlouholetých osobních zkušeností. Potvrzuje to i následující výpověď Jaroslava a Vladislava. Jaroslav: *„Přijde kluk, já nemám práci, že jsem černej, že jsem byl v pašáku, přitom žádnou práci nehledá. Mají problém se prosadit, mají tendence vynucování si práva, jsou od nás zvyklí prosazovat si práva, protože tady mají nárok na to a na to.“* Vladislav: *„Je to klasický hospitalismus, on si prostě zvykne na to prostředí takovým způsobem, že nemá potřebu se starat o ty věci sám,“* Zcela výstižné je také následující vyjádření Jaroslava: *„Zařízení vytvářejí spíš skleníkový efekt, společnost zastává názor, že jsou to chudáci dětičky, které jsou nešťastné, a je potřeba jim horem dolem dávat. Takže jsou sponzoři, kteří je vybavují mobilními telefonama, počítačema, já nevím vším čím možným. Děti jsou vnímány jako exoti, všichni umělci se jim věnují, je velká sláva, když děti z dětského domova jdou do divadla, a všichni jsou jako nadšení z toho, jak těm dětem pomáhají. Já se obávám,*

že jim škoděj, protože běžná populace nemá mnohdy takové materiální výhody, jako mají děti v děčákách Ty rodiče si na to musej vydělat. Nemají jedno dítě, těch dětí mají víc. Řekl bych, že ty podmínky nejsou srovnatelný s děčkama v ústavu. Ten zájem těch umělců to nenahradí, to je takový jednou za čas. Pohladíme tím to dítě, ale to je k ničemu, to dítě se otřepe a má takhle nataženou ruku, něco od toho očekává. Domovy jako takový nepřipravují děti na život v běžné společnosti.“ Helena rovněž poukazuje na to, že jednak klienti neznají **hodnotu peněz** a také na to, že klienti jsou zvyklí peníze dostávat a nejsou nuceni si je vydělat prací nebo si je jiným způsobem zasloužit.

Naučená pohodlnost má dle respondentů přeci jen trvalý vliv na chování a postoje klientů. Dorota: „Má to velký význam během procesu osamostatnění a především v období po odstěhování z výchovné instituce.“ Jaroslav: „Pro ně je jednoduchý zůstat doma, brát nějakou podporu, občas pracovat na černo a oni v podstatě jsou spokojení. Možná, že je to pohodlnost, vysoká nezaměstnanost. Také to vidí to doma, v tom prostředí, je pro ně těžké se vrátit do normálního života.“ Respondenti se odvolávají na četné příklady ze života. Helena: „Na začátku, to on byl takový, jenom se podíval na penízky v televizi a při pohledu na ně byl celý „řící“, tak jsme mu to začali vysvětlovat, vést ho k tomu, že jsou i jiné hodnoty, a že si je musí nejdříve vydělat. A copak říká teď? Že peníze nejsou všechno, důležitější jsou jiné věci jako city, a hovoří také o tom, že peníze neleží na ulici, že na peníze je potřeba pracovat.“

Wanda: „Magda ještě před dvěma lety měla takový názor. Rozvažovala o tom, z čeho bude žít, až ukončí školu, a já říkám, půjdeš do práce! Do práce? No, ale máma do práce nechodí, je doma. Tedy o jaký vzor tady jde? Jaký přístup!“ „Daniel přijíždí od mámy a říká: „Proč vy kupujete chleba? Přece stačí jít do potravinové banky (potravinový sociálně slabé, resp. v hmotné nouzi – pozn.). A nebo chce, abych mu něco koupila. Já říkám, že nemáme peníze. No přece stačí zajít na sociální péči. Jsou už takto naučení, v této oblasti velmi mazaní, schopní se v uvozovkách o sebe postarat, ale způsobem, já se o sebe postarám, ale musíte mi dát, protože na to mám právo.“, rozčiluje se Wanda.

Respondenti poukazují na rozpory mezi výchovným procesem a systémem hodnot přineseným z domova jejich biologických rodin, a především na problém **nárokování si, naučené pohodlnosti a pasivity**. Také Jolanta poukazuje na boj s negativním ovlivňováním ze strany biologické rodiny. Odvolává se na příklad klientky cikánského původu, která žebrela a kradla peníze, i když všechny její potřeby byly v domově nadstandardně zajištěny.

Závěry, týkající se vnitřních příčin neúspěchů v procesu osamostatňování

Respondenti zmínili velmi barvitě snad všechny možné determinanty, které by mohly mít negativní vliv na zdárný průběh procesu osamostatňování klientů. Na základě toho se domnívám, že osamostatňující se klienti mohou tedy právem prožívat strach z odchodu z výchovného zařízení. Jejich strach může vyplývat jednak z **nedostatku informací** na téma osamostatnění (to nám potvrdily nejen výpovědi klientů, ale i vychovatelů), ale hlavně z celkové obavy z nastávající a dosud neznámé situace (např. nedostatečný pocit bezpečí a jistoty při návratu zpět do své biologické rodiny).

Příčiny neúspěchu s ohledem na **nízké sebevědomí klientů**, na nedostatečnou víru ve vlastní schopnosti a hodnoty, společně s malou chutí brát **život jako výzvu**, jsou pouze jednou stranou mince. **Nedostatek víry ve vlastní síly** a **nedostatek sebejistoty** nemotivuje klienta k výkonům, které ho mohou dovést k životním úspěchům. Tou druhou stranou je pak **nedostatečné rodinné zázemí**, problémy ve vztazích s biologickými rodiči a také mnohdy nedostatečná pomoc a podpora druhých osob. Jak již bylo výše uvedeno, problémů v této oblasti může být mnoho.

Zdá se, že v současném systému, resp. procesu osamostatňování chybí mechanismy typu: umět si sám pomoci, nespolehat se to, že vše dostanu zadarmo a mít motivaci k práci.

Zamyslíme-li se hlouběji nad výše uvedenými zjištěními, můžeme formulovat následující **závěry**⁶:

Česká republika a Polsko

- 1) respondenti znaly determinanty, které mají vliv na osamostatňování klientů;
- 2) respondenti považují informovanost klientů za důležitou;
- 3) respondenti považují emocionální nevyzrálост klientů za problém;
- 4) respondenti přikládají velký význam motivaci, osobnostním vlastnostem, autonomní morálce a postojům klienta;
- 5) respondenti vidí jako problém rodinné, partnerské a sexuální vztahy;
- 6) respondenti odsuzují naučenou pohodlnost, nárokování si a pasivitu u klientů.

⁶ Tyto závěry mohou být stanoveny pouze v případě, že je výpověď platná min. pro 6 respondentů (tedy většinu).

b) Vnější příčiny možných neúspěchů

Všichni respondenti se jednoznačně shodli, že hlavním činitelem, který může mít významný negativní vliv na osamostatnění klienta je jeho biologická rodina. Respondenti, hledajíc činitele brzdící optimální proces osamostatnění, velmi podrobně rozváděli téma negativního vlivu biologické rodiny na osamostatňujícího se klienta.

Nezanedbatelnou polohou oblasti vztahů s biologickou rodinou se zdá být **stigmatizace**, neboli **nálepkování** spojeného s patologií biologických rodičů (například matka alkoholička). Jindřiška: „*Klientka byla ve školní třídě kvůli špatným rodičům viděna sama jako špatná, podezřelá a potencionálně problematická. Ze studu dítě uteklo. I po osamostatnění odjela až do Warszawy, takže jí to zůstalo.*“

Další uváděnou negativní rovinou byl samotný **vztah klienta s biologickými rodiči**. Respondenti uvádějí, že je velmi důležité nevhodné vztahy co nejdříve renovovat, je-li to vůbec možné, neboť některé vztahy, jak část respondentů uvádí, jsou mnohdy skutečně „šílené“!

Respondenti se soustředili především na **následky setkání** klientů s biologickými rodiči (především ve vztahu k soudně stanoveným setkáním a pobytům). Budeme-li se opírat o jejich výpovědi, můžeme tvrdit, že respondenti jsou sice rádi, že tyto kontakty existují, a že jsou udržované ve shodě se zákonnými předpisy, ale v rozhovorech s nimi lze slyšet jistý pocit frustrace a smutku z některých situací. Jaroslav: „*Já si myslím, že problém je v tom, že my pracujeme s klukem, ale nepracujeme s rodinou. Ty kluci jsou takový jaký jsou, vyrůstali v problémových rodinách. Kdyby se současně pracovalo s rodinou, tak by těch problémů ubylo. Kluka často vypipláme k tomu, že se třeba i vyučí, ale vrací se často zpět do problémového prostředí. Kdyby se tam více pracovalo s tou rodinou, tak by těch úspěchů mohlo být víc.*“ Helena: „*Příliš velký důraz se klade na biologickou rodinu. Dělá se všechno pro to, aby se děti vracely k biologickým rodičům. Řekněte mi, jaká je to výchova, pokud je matka zbavena rodičovských práv a výchovy a ona jak si bere dítě na víkend, vychovává ho svojí metodou a já od pondělí do pátku svojí metodou? To je taková výchovná nesourodost.*“ Wanda: „*Většina dětí krade. No a jak mám dítěti vysvětlit, že krádež je špatná, že nelze brát něco tomu, kdo si na to vydělal, koupil si to i za cenu dřiny, když dítě jede k mámě a ta ho vezme do obchodu a chce po něm, aby něco konkrétního ukradlo.*“ Vladislav: „*Náhle se objeví matka a to všechno vysvětlování bylo vlastně zbytečné. Jednoduše už nic není důležité. Matka jí toho vždy napovídá. Dítě potom s námi bojuje dva týdny, a až potom si uvědomí, že ho matka zase podvedla. Znovu se z toho musí vzpamatovat. Má v hlavě strašný chaos!*“

Dá se říci, že se vychovatelé poměrně dobře orientují v situaci biologických rodin svých klientů. Připouštějí, že **nedostatek kontaktů s rodinou** by mohl mít vliv na špatný psychický stav klientů („špatnou psychickou kondici“), zároveň ale tvrdí, že kontakty jsou často udržovány jen proto, aby dítě mělo zdánlivý dojem, že je vše v pořádku. Ve skutečnosti respondenti kontakty s biologickou rodinou vnímají spíše jako negativní zdroj dvojího systému hodnot a emocionálního tlaku na dítě.

Respondenti se u některých klientů staví proti pravidelným, soudně stanoveným návštěvám a setkáním s biologickými rodiči. Argumentují tím, že často poškozují, resp. znemožňují zdárný průběh výchovného procesu, resp. pozitivního ukončení procesu osamostatnění. Uvádějí, že během pobytu klientů v jejich zařízeních nikdo nepracuje s biologickými rodiči, a v souvislosti s tím zůstává případná **patologická situace rodiny** v nezměněné podobě. V takovém případě pak stálý kontakt s biologickými rodiči trvale znemožňuje vybudovat u klienta **nový systém hodnot**. Pavel zdůrazňuje, že: „Problémy často vyplývají z určitých převzatých způsobů chování (fungování), získaných zkušeností z biologické rodiny. K tomu je nutno dodat, že návraty klientů, kteří opustili zařízení náhradní výchovné péče, zpět do biologických rodin, jsou běžnou praxí. Jedním z důvodů může být i to, že se jim nepodaří najít si jinou možnost bydlení. *„My máme hlavně za cíl dbát o dobro dětí a ne o dobro rodičů.“*, zdůrazňuje Jindřiška. Wiktor dává biologické rodiče klientům dokonce jako **negativní vzor** toho, co by „neměli chtít od života“. Tento fenomén naopak pojímá jako **zdroj motivace** pro osamostatňujícího se klienta (výchova pomocí odstrašujících případů).

Pokud jde o vnější činitele, které podmiňují neúspěchy klientů v procesu osamostatnění, respondenti je také vztahovali k různým obdobím:

- období pobytu klienta ve výchovném zařízení;
- období momentu odstěhování;
- k prvním těžkostem v samostatném životě.

Příčiny neúspěchu spatřují respondenti v relativně **krátkém čase pobytu** ve výchovném zařízení, což např. podle Wiktora znemožňuje plný výchovný proces a dobrou přípravu na proces osamostatnění. Jindřiška: *„Je to individuální, je to daný nejen jejich vlastnostmi, ale je to ovlivněný i délkou pobytu zde, když někdo přijde v 16, tak je to rozdíl, než když tu je od malička.“*

Respondenti taktéž rozebírali téma **právní regulace** momentu osamostatnění. Jednoznačně usuzují, že osamostatnění ve věku 18 let (ihned po ukončení ústavní výchovy, není-li z vážných důvodů soudem prodloužena do 19 ti let)

není většinou kompatibilní s **vnitřní připraveností klientů** odejít z výchovného zařízení (viz kapitola 2.3).

Další příčinou neúspěchu může být odchod klienta z výchovné instituce během školní docházky, kdy osamostatňující se klient ještě neukončil příslušnou vzdělávací etapu. Taková situace často skončí následným **odchodem ze školy**, říká nejen Jolanta. Jaroslav dodává: „*Učení se, to člověka nutí, aby se zamýšlel. Nejen to, že si tříbí myšlenky, způsob jednání, komunikaci s ostatními, ale musí to být přínosný. Pokud se školou skončí, o tohle všechno přijde.*“

Výrazným činitelem, který má velký vliv na průběh procesu osamostatňování, je **následné prostředí**, ve kterém osamostatněný po odchodu žije, říká pro změnu Wiktor. Tím je myšleno, v jakém prostředí se klient pohybuje po odchodu z výchovného zařízení, současně také, jaké vztahy navázal (např. patologické prostředí biologické rodiny, patologické kamarádské a partnerské vztahy apod.). Jindřiška: „*Záleží na těch vztazích kamarádských, partnerských, pak záleží, zda bude udržovat nebo nebude kontakty s rodinou.*“

Velkým problémem může být opakované „**zklamání**“ klienta z různých sociálních vztahů (z původní či nové rodiny, z partnerského vztahu, dokonce i ze sexuálního vztahu). Následkem je získaná nedůvěra v tyto vztahy, resp. ve schopnost schopnosti tyto vztahy navazovat. Klient se následně může **sociálním vztahům** vyhýbat, často se „upne“ na jednu osobu (např. vychovatele), bez které si existenci života nedovede představit. Před světem se uzavírá. V takových případech se klienti sami obviňují, že v těchto vztazích neobstáli, a že jsou „neschopní“ tyto vztahy navazovat. Opětovné získání důvěry je velmi složité, často je nutné využít **psychologické**, někdy i **psychiatrické pomoci**. Marcela: „*Musím říct, že některé děti jsou v životě tolikrát zklamané, že se divím, že vůbec ještě fungují. Život je k nim mnohdy tak nespravedlivý. Často si to nezaslouží, a pokud na tom mají sami vinu, tak většinou proto, že se s ničím jiným v životě nesešli.*“

Dalším závažným problémem je **dluhová problematika** (nebezpečí „dluhové pasti“). Jaroslav: „*Kluci v tomto věku mají největší problém, že se chtějí „osamostatnit“, tam já vidím problém, protože si napůjčují peníze a neumí s tím hospodařit, jsou v dluhové pasti, pak následuje koloběh problémů, které s tím souvisí, trestná činnost, vytloukání klínu klínem - úvěru úvěrem atd.*“ Vladislav vidí problém v tom, že je pro klienta těžké stát se finančně nezávislým.

Jinou kategorií negativních činitelů, na kterou se respondenti odvolávali, představují **osudové události** poznamenávající život klientů (Wiktor, Dorota). Příkladem může být např. smrt matky v 15 letech klienta. „*Tato událost způsobila*

jakési zastavení psychického vývoje klienta, nejraději si hraje na dvorku s malými dětmi.“, říká Dorota.

Další skupinou činitelů je nutnost „**boje**“ s **každodenními situacemi** všedních dnů, nákupy, účty, složenkami, přípravou jídla, dále nutnost skloubit učení s prací, stejně tak i se samotným hledáním zaměstnání. Na tom se v podstatě všichni jednohlasně shodli. Jaroslav: „*Obtížný je návrat do normálního života. Tady přeci jenom má jistotu, že všechno má, že dostane najíst, má postel, že se nějakým způsobem o něj někdo postará.*“ Pavel: „*Nejtěžší může být, že nad nimi nikdo takzvaně nebdí.*“

Závěry, týkající se vnějších příčin neúspěchů v procesu osamostatňování

Jak bylo výše uvedeno, respondenti hledali zdroje neúspěchů v různých fázích života osamostatňujících se klientů (tedy před, během a po odchodu klientů z výchovného zařízení). Objevovaly se především příčiny neúspěchu (komplikace), se kterými se respondenti bezprostředně osobně setkali, např. zmíněná **stigmatizace** zapříčiněná patologickým způsobem žijících rodičů, **patologické sociální vztahy**, těžko zpracovatelné **osudové události**, **dluhová problematika** atd. Zdálo se, že převážně respondenti z DDRT vytvářeli na první pohled složité analýzy těchto problémů, naopak pracovníci DD a VÚ jako by tyto příčiny neúspěchů brali s větším nadhledem.

Společným průsečíkem kritiky u všech respondentů byla již uvedená **kritika pravidelných kontaktů** osamostatňujících se klientů s nefunkční biologickou rodinou. Na základě analýzy rozhovorů na výše uvedené téma lze konstatovat, že kontakty s rodiči probouzejí v některých klientech pocity viny, křivdy a také pocity nespravedlnosti. Nevhodné a velmi často i nefunkční vztahy s biologickými rodiči mnohdy u klientů boří jejich pracně vybudovaný žebříček hodnot a současně ničí komplikovaně vybudované vztahy s vychovateli. Dávají-li klienti před rodiči najevo, že jejich vztah k vychovatelům je blízký, mohou se cítit ne-loajální ve vztahu k biologickým rodičům právě z důvodu svých silných pout k vychovatelům, kteří jim mnohdy nefunkční rodinné vztahy nahrazují. Setkání klientů s biologickými rodiči probíhají často s velkým **emocionálním vypětím**. Rodiče zanechávají v dětech nesplněné naděje, nesplněné sliby a současně převracejí **vytvořený řád** v životě dětí, takzvaně „nabourávají“ výchovný systém a způsobují jakýsi „rozklad“ života výchovné instituce. Vychovatelé se snaží dosáhnout u klientů pozitivních výsledků ve výchovném procesu, biologičtí rodiče jim tyto snahy mnohdy velmi rychle „zhatí“. Toto platí i po odchodu klientů z výchovných zařízení.

Vraťme se, z našeho pohledu, k velmi důležitému tématu – **komunikační dovednosti** a sociální vztahy. Lze konstatovat, že sociální vztahy, kontakty a dovednosti, zvláště pak **sociální komunikace**, která je specifickou formou sociálních kontaktů, a která nespočívá v pouhém přenosu informací, neboť předpokládá také porozumění těmto vztahům, jsou důležitými atributy, které budou klienty provázet celý život. Není-li např. sociální komunikace osvojena v dostatečné míře, resp. na základě pozitivních sociálních vztahů, nelze očekávat, že osamostatňování klienta bude probíhat hladce. Komunikační dovednosti a **dobré sociální vztahy** jsou předpokladem, že osamostatněná osoba bude schopna „fungovat“ v různých oblastech života, ať už v oblasti práce, školy či v oblasti partnerského soužití.

Shrneme-li získané informace, můžeme stanovit následující **závěry**:

Česká republika a Polsko

- 1) respondenti považují biologickou rodinu za možný zdroj neúspěchu v osamostatnění klienta;
- 2) respondenti kritizují, že nikdo systematicky nepracuje s biologickou rodinou;
- 3) respondenti považují za další zdroje možného neúspěchu stigmatizaci, osudové události, sociální vztahy, následné prostředí pobytu klienta, nebezpečí dluhů a boj klientů s každodenními starostmi;
- 4) respondenti považují kvalitní sociální vztahy za velmi důležité;
- 5) respondenti vidí krátký čas pobytu klienta v zařízení jako problém;
- 6) respondenti považují odchod klienta během školní docházky za kritický moment.

